

Laurens van der Post och rasproblemet i Sydafrika

LAURENS VAN DER POST, sedan några år världsberömd författare, tillhör en sydafrikansk boerfamilj; fadern var talman i Oranjeriksdagens riksdag före den brittiska erövringen. I sin första bok, "In a Province", utgiven 1934, där författaren var 28 år gammal, framträder van der Post emellertid som kritiker av den i Sydafrika härskande raspolitiken. Huvudpersonen, Johan van Bredepoel, är en ung boer, som känner rasförtrycket som en orättvisa och en förnedring. En förföljd och förfallen negerungling blir hans skyddsling; han blir god vän med en kommunistisk agitator, som förkunnar revolution i jämlikhetens namn. Romanens handling kulminerar i ett litet samhälle, där simpla och brutala boerledare har makten och där man på regeringens uppdrag söker provocera våldsamheter från de inföddas sida för att kunna kväva frihetsrörelsen i blod. Boken slutar med att Johan blir skjuten då han söker hjälpa sin kommunistiska vän att fly ur den av de vitas polis och friskaror terroriserade staden.

Denna bok prisades av Stephen Spender, då kommunist eller halv-kommunist, som en bok om revolutionär politik utan propaganda. Det tycks mig från Spenders egen synpunkt, ja, från radikal synpunkt över huvud, vara för mildt uttryckt. Intrycket av boken är snarare att förnuftet och erfarenheten, personifierade av Johan van Bredepoel, leder till skepsis, passivitet, defaultism. Medan kommu-

LAURENS van der POST

nisten hatar "systemet" och vill revoltera mot det, tar Johan avstånd från handlingen; bråkar man, blir det våldsamma konflikter, och ur dessa uppstår nya orättvisor. "Din och min fiende i detta land är inte systemet, utan varje vit människas hjärta. Du kan inte lagstifta bort en människas hjärta." Johan tycks alltså representera den adelkonservatism som känner förbittring inför eländet och ondskan, men efter traditionella mönster vill söka förbättring blott på den långa vägen, över människornas sinnen.

Under aderton år var sedan van der Post tyst. Han deltog i kriget (Abessinien, Nordafrika, Syrien, Indonesien), blev överste i den engelska armén och var krigsfånge hos japanerna. Sedermera företog han på regeringens uppdrag — sir Stafford Cripps "upptäckte" honom — en rad resor till skilda delar av det brittiska Afrika för att undersöka möjligheterna till ekonomisk uppräckning i kolonialdepartementets regi. Mellan resorna har han varit bosatt i London och på sin egendom i Sydafrika.

Från 1952 kommer den rad av romaner som gjort van der Post ryktbar: "Vågspel i det inre" (1952), "Ansiktet vid elden" (1953), "Flamingofjäders" (1954). Alldeles särskilt populär har van der Post blivit i Sverige, och hans senaste bok har hittills kommit ut blott hos oss (liksom de andra böcker-na hos Norstedts); den publiceras denna månad i USA och i mars i England. Alla dessa böcker gäller Afrika, som van der Post betraktar som en enhet, nästan som en personlighet. Den lilla skrift från Japan som utkom förra sommaren skall jag här förbigå.

De tre nämnda romanerna har i regel lovordats som glänsande äventyrs-, rese- och miljöskildringar, sammanknutna — särskilt gäller detta "Ansiktet vid elden" — av förtäta personliga konflikter. Men det är uppenbart att van der Post också, och kanske väsentligen, framträder som förkunnare. Vad han förkunnar är, i största allmänhet, idéer som var mera gängse i litteraturen för ett par årtionden sedan än nu. Klichéerna antiintellektualism och vitalism ger en antydning om genren. Inflytandet från psykoanalysen, särskilt från Jung, är påtagligt. Intelligens och förståndsmässighet behandlas gärna med överlägsen ironi. Honnorsorden är djup, omedvetenhet, natt, mörker, gemenskap. Vi skall frigöra oss från reflexionens och analysens bojer, återgå till naturen, urgrunden, modersskötet, instinkten. "Där, i hjärtat, gör människans eget mörka ursprungliga mod henne fri, hennes ödmjukhet inför sitt väsens mysterium skänker insikt, insikten gör henne hel och helheten skänker kärlek. Men att blott och bart bjuda människan högre löner, religiösa, politiska eller vetenskapliga opiat, är att alstra mera mord. Ge henne en häst, ge henne ett spjut och släpp ut draken!"

Detta uttalande, ett bland otaliga av samma typ, är oroande både genom sin oartikulerade beskaffenhet och genom de associationer det framkallar. Det finns dock ingen anledning att betona likheten med bland annat nazistisk och fascistisk jargong; det är här fråga om uttrycksätt som varit gångbara inom skilda intellektuella kretsar, och van der Posts avsky för all totalitär mystik är trovärdigt betygad.

Av den konkreta behandling av rasfrågan som utmärker ungdomsboken finns det i de tre senare romanerna knappast något spår. Motsättningen mellan vita och svarta berörs blott i förbigående, negrerna uppträder som trogna tjänare i Sydafrika, som primitiva krigare och jordbrukare i andra områden som berörs. I stället blommar ett slags rasmystik. Afrika, de svarta — som van der Post vill identifiera sig med — är djupet, natten, mörkret och allt annat vackert. Denna romantik, som till sin allmänna tendens är gammal, uppfriskas med den Jungska lärans hjälp; hos de vita har individualiteten, det ytliga, tagit överhand, hos de svarta do-

mlinerar ännu det kollektiva, omedvetna och instinktiva. "Säg mig: vad är det ringaste och mest föraktade i livet omkring oss? Den svarte mannen, naturligtvis... Och vilken är den naturliga människan i vårt onaturliga samhälle? Återigen den svarte mannen... Om du ställer dig frågor efter de linjerna, kan du inte undgå att se hur klart och slående bilden av en liten svart man, medlem av ett naturligt, instinktbehärskat folk, ger uttryck åt allt som är naturligt och ouppfyllt inom oss."

Till denna mystik anknyter en nästan förälskad beskrivning av skilda negrer och negergrupper, deras glädje, godhet, behag, danser, rörelser. Vi är tillbaka till Rousseau och Chateaubriand, till den ädle vilden. Negrerna "naturliga" liv blir idyllen, deras vanor blir charmfulla och pittoreska, deras vidskepelser omtalas med vördnad.

För min del har jag, det skall erkännas, sett på denna van der Posts hållning med mistros, som en inte ovanlig form av alibism. Det är lätt att blanda Skansen med Kipling, ömheten med viljan att behärska, att tillsätta uppskattningen av det okonstlade, ursprungliga och känsliga med ett stänk av förakt. Det är inte ovanligt att tala om kvinnor och barn på ett lika förtjust sätt, med tillägget att det är vi karlar som har att bära "den vite människans börda". I sydafrikansk rasideologi ingår nästan alltid en "kärlek" till de förtryckta, som tycks vara mest sentimental och mystisk hos dem som starkast håller för förtrycket.

Misstankarna är emellertid obefogade. I van der Posts senaste bok ingår några satser som måste tolkas som en kritik av den sydafrikanska raspolitiken. Viktigare är att van der Post i några uttalanden, som han tillåtit mig att offentliggöra, med fullständig klarhet anger sin ståndpunkt. "Den nationalistiska raspolitiken är fullständigt felaktig", skriver han. "Det är omöjligt att fortsätta denna politik. Om det sker, om de svarta och färgade förnekas möjligheterna till utveckling, om de vita väntar sig att hålla dem undertryckta och isolerade, måste resultatet förr eller senare bli en katastrofal explosion... När jag var pojke i Sydafrika fanns det ännu ett enormt förråd av goodwill i relationerna mellan vita och infödda. Nu håller de sista resterna av denna goodwill snabbt på att rinna bort och försvinna... Från våra utgångspunkter som kristna är den nationalistiska raspolitiken oförsvarlig. Om vad som står i Bibeln och i synnerhet i Nya testamentet över hu-

vud har någon mening, så är vad som sker i Sydafrika någonting som vi inte kan göra. Det är därför som den reformerta kyrkans stöd åt nationalistpolitiken är så beklagansvärt... Den dyst-raste sidan av situationen nu är kanske att många i nationalistpartiet och regeringen ärligen är övertygade om att vad de gör är rätt. Det finns många sydafrikaner som i alla andra avseenden är goda, hederliga, rättsinniga människor och som tror att den nationalistiska raspolitiken är riktig... Men man får inte glömma i Europa att det finns tusentals sydafrikaner som är bittra motståndare till den nationalistiska politiken. Vi anser att civilisation inte har någonting att göra med ras och hudfärg, och vi känner detta mycket starkt. För 25 år sedan, när jag först började skriva om dessa ting, var folk som tänkte så

ganska ensamma. Nu finns det många av oss... Jag tror att nyckeln till framtiden ligger i det centrala Afrika, i södra och norra Rhodesia, i Nyassaland. Om vi här kan få till stånd ett verkligt samarbete mellan svarta och vita, kommer det att sprida sig till resten av Afrika." van der Post tillägger att han inom kort skall publicera en bok, "The Dark Eye in Africa", som närmare skall behandla alla dessa frågor.

Sydafrikas två mest ryktbara författare, Paton och van der Post, den ene engelskspråkig, den andre boer, intar alltså — liksom många andra mindre kända sydafrikanska intellektuella — den hållning till rasproblemet som vi i Sverige och Västeuropa, långt borta från alla dessa svårigheter, ser som den enda moraliskt möjliga. Det inger även i dessa dagar förhoppningar om framtiden.

HERBERT TINGSTEN